
ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 331.5-027.1 (477)

СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Бабич Д.В., доктор економічних наук, професор

Бабич С.М., кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті проведено аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку ринку праці України з урахуванням важливих політичних та економічних подій. Проведено дослідження рівня безробіття, динаміки і структури населення України з питань економічної активності. Визначено динаміку основних показників на ринку праці згідно з результатами дослідження Державної служби статистики, проведеному за методикою Міжнародної організації праці. Виявлено проблеми та перспективи розвитку українського ринку праці і запропоновані заходи щодо його реформування. Визначені особливості позначилися на формуванні ринку праці, загострили наявні проблеми у сфері зайнятості, а також породили нові. Крім того, висвітлені негативні тенденції посилюються регіональними диспропорціями соціально-економічного стану. Також нерівномірність розвитку ринку праці та неефективні механізми забезпечення продуктивної зайнятості населення обумовлюють необхідність нових наукових досліджень, щодо обґрунтування напрямів та механізмів регулювання ринку праці в сучасних умовах. У статті висвітлено тенденції основних демографічних показників України на основі аналізу даних державної статистики про демографічну ситуацію та зареєстровані міграційні потоки. Зокрема, проведено комплексний аналіз міграційних процесів. Розкрито причини та наслідки трудової міграції для України. Окреслено проблеми правового регламентування трудових відносин із міжнародними мігрантами та перспективи їх вирішення. Обґрунтовані проблеми формування ринку праці та його регулювання, розроблені висновки і рекомендації щодо підвищення продуктивної зайнятості населення та нормативного регулювання соціально-трудових відносин, яке регламентує трудову діяльність та визначає соціальну політику в Україні..

Ключові слова: ринок праці, економічно активне населення, зайнятість, безробіття, міграція.

Постановка проблеми. Особливості та сучасні тенденції в більшій мірі мають негативний вплив на формування ринку праці в Україні та економічний розвиток країни в цілому. Україну можна визначити країною-донором оскільки міграційні процеси свідчать про відтік висококваліфікованої робочої сили. Стримуються науковий і технічний розвиток, знижується рівень економічної безпеки, зменшується кількість населення. Ця ситуація зумовлена кращими умовами праці за кордоном та загостренням політичного і економічного стану в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні аспекти ринку праці в Україні, причини та наслідки демографічної кризи, тенденції демографічних процесів досліджували багато фахівців – Т. Балановська, О. Гоголя, Н. Драгнева [1], В. Близнюк [2], Л. Федунчик [6], А. Черкасов, І. Колесник [7] та інші. Це зумовлює актуальність дослідження стану ринку праці в Україні та визначення шляхів його покращення.

Мета статті. Визначення сучасного стану та тенденцій розвитку ринку праці України з урахуванням важливих політичних та економічних чинників. Проведення дослідження рівня безробіття, динаміки і структури населення України з питань економічної активності та міграційних процесів. Дана мета передбачає вирішення наступних завдань: провести аналіз розвитку ринку праці в Україні, вирішити проблеми правового регламентування трудових відносин із міжнародними мігрантами та перспективи їх вирішення, обґрунтувати основні напрями формування ринку праці та його регулювання.

Основні результати дослідження. Ринок праці в Україні є складною динамічно мінливою системою, яка розкриває важливу багатопланову сферу економічного і соціально-політичного життя суспільства. На його основі здійснюється організація трудових ресурсів, створюються робочі місця

у всіх сферах економічної діяльності, формуються стосунки між найнятими робітниками і працедавцями при визначенні ціни і умов праці. Ефективно працюючий ринок праці веде до збільшення суспільного продукту, задоволення потреб усіх верст населення та покращення стану суспільства в цілому.

Більшість державних заводів закрилися у зв'язку з нехваткою фінансування, а нові робочі місця не створюються, тому що країна з нестабільною політичною системою неприваблива для потенційних інвесторів. В такому разі доцільно впровадити пільги і зменшення податків для стимулювання старту цієї сфери і обов'язково налагодити державне регулювання.

Спостерігається тенденція нестачі працівників, що в найближчому майбутньому призведе до їх критичного дефіциту. Також рівень безробіття неминуче зростає через відсутність професійних стандартів, спостерігається низька підприємницька активність людей та одночасно велика кількість працюючих пенсіонерів.

На стан зайнятості, останнім часом вплинула і Угода України з Євросоюзом про безвізовий режим. Звичайно, відтік робочої сили в країні Європи колосальний, особливо висококваліфікованої, так як різниця вартості праці в Україні і в країнах Європи досить відчутна за одну і ту ж роботу. Нашій країні потрібна негайна структурна перебудова, створення нових робочих місць, залучення іноземних інвестицій, бо навіть тоді наша держава дає освіту своїм громадянам за рахунок бюджету, якщо потім відбувається відтік трудових ресурсів бо держава не дає робочих місць, і в підсумку люди масово виїжджають з країни в пошуках роботи.

Економічна криза в країні негативно вплинув на економіку України. Нестабільність звузила відтворення благ і послуг, поглибила проблеми суспільного та економічного життя країни. Динаміка структури населення України з питань економічної активності та безробіття наочно представлена в таблиці 1.

Таблиця 1 – Економічно активне населення та рівень безробіття в Україні 2012-2017р., тис. осіб [4]

Рік	Усього населення	Економічно активне населення працездатного віку	Зайняте населення працездатного віку	Безробітне населення працездатного віку	Рівень безробіття
2012	45553,0	19317,8	17728,6	1656,6	9,3%
2013	45426,2	19399,7	17889,4	1576,4	8,1%
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,7%
2015	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	9,5%
2016	42584,5	17303,6	15626,1	1677,5	9,7%
2017	42 456,0	17193,2	15495,9	1697,3	9,9%

Згідно з результатами дослідження Державної служби статистики, проведеному за методикою Міжнародної організації праці, у 2017 році рівень безробіття в Україні склав 9,9%. Відповідно вивчених джерел, ми можемо констатувати, що це є максимальним показником з початку ХХІ століття. За останні 6 років кількість безробітних майже не змінювалась, але ми можемо спостерігати загальне зменшення чисельності населення, а відповідно значно зменшилася кількість економічно активного і зайнятого населення. Найзначніша зміна рівня безробіття помітна в 2014 р – 9,7% (відбулося збільшення на 1,6% в порівнянні з 2013 р.).

На сьогоднішній день, як свідчить аналіз статистичних даних та аналітичної інформації, на ринку праці в Україні в 2017 році спостерігається все більше парадоксальна ситуація. Спостерігається високий рівень безробіття, в 2017 р до безробітних ставилися 10% працездатного населення України. До цього потрібно додати вимушену неповну зайнятість [4]. Динаміка скорочення трудових ресурсів показана на рисуюнок 1.

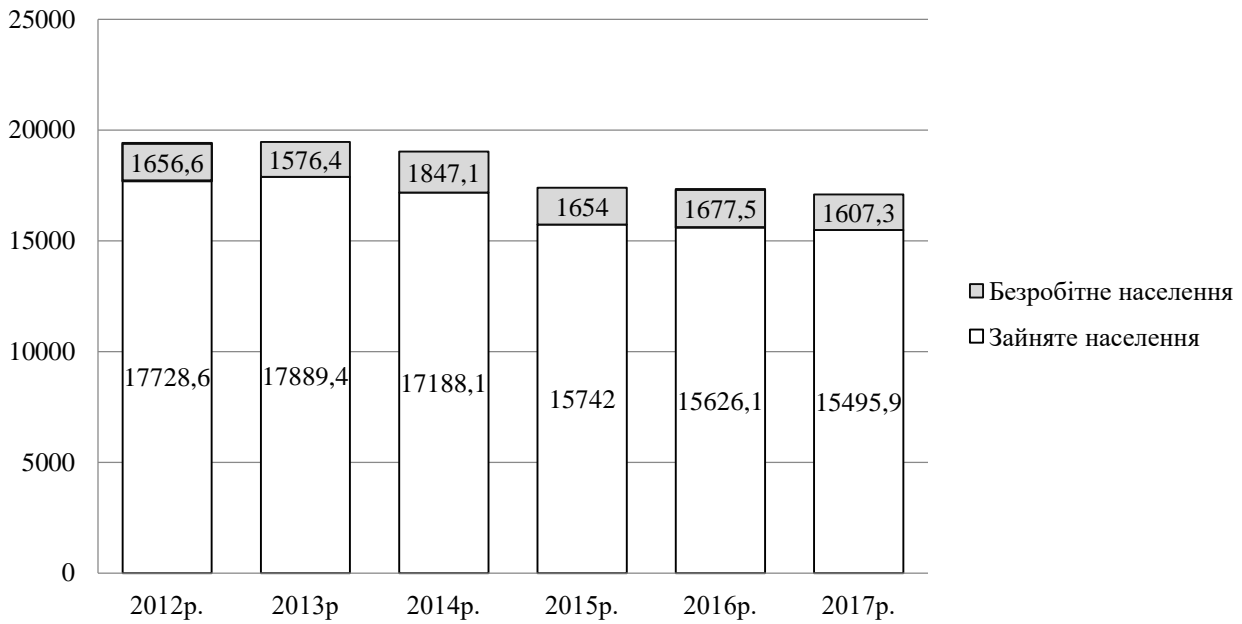

Рисунок 1 – Зайняте та безробітне населення працездатного віку в Україні за 2012-2017 рр., тис. осіб.
(складено автором відповідно до [4])

Зростання безробіття сталося за рахунок його збільшення серед найбільш уразливих верств населення (молоді та осіб перед пенсійного віку), з урахуванням причин економічної не активності, що можна помітити на рисунку 2.

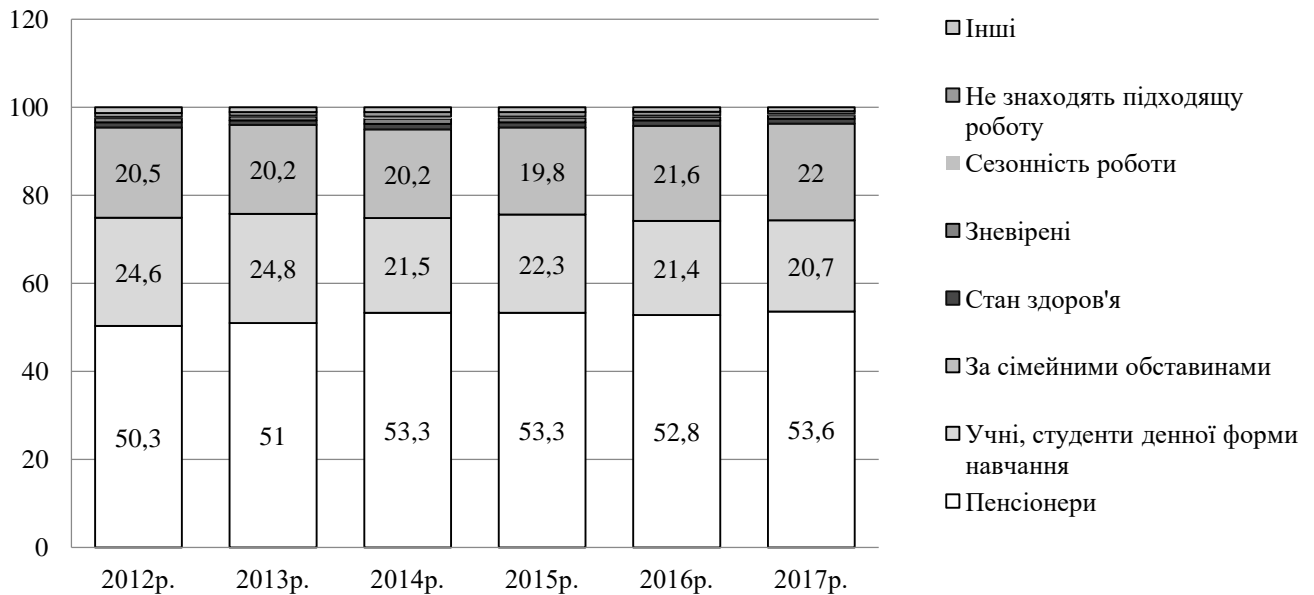

Рисунок 2 – Населення за причинами економічної неактивності у 2012-2017 рр., тис. осіб
(складено автором відповідно до [4])

Тенденція зниження кількості економічно активного населення відбувається одночасно зі зниженням загальної чисельності населення. Водночас кількість економічно неактивного населення останні три роки в абсолютному виразі практично не змінювалось. У 2017 році кількість економічно неактивного населення сягала 10 945,0 тис. осіб, або 25,78% від загальної кількості населення. Більше половини економічно неактивного населення є пенсіонери, кожен п'ятий – учнем чи студентом (20,7%) або виконував домашні (сімейні) обов'язки (22,0%). Поширеною причиною економічної неактивності населення є також виконання домашніх (сімейних) обов'язків, перебування на утриманні (20,8%).

Вважаємо, що насправді причини економічної неактивності серед населення є дещо розгалуженими, наприклад, до них слід відносити й тіньову зайнятість, яку зазвичай приховують від державних органів та установ.

Однією з основних тенденцій українського ринку праці слід вважати масову трудову міграцію за кордон. З кожним роком в Україні відбувається великий відтік українців за кордон з метою пошуку перспективної роботи. До основних причин еміграції з України можна віднести наступне: незадовільний економічний стан (значна інфляція, різке зростання цін і дуже низький рівень життя); нестабільну та мінливу політичну ситуацію і як слідство відсутність почуття безпечності та захищеності; відсутність активної соціально-економічної політики, соціальної відповідальності, спрямованої на задоволення потреб у добровільному виборі виду діяльності та соціальної справедливості; низький рівень заохочення створення додаткових і нових робочих місць та розвитку підприємницької діяльності. Ця тенденція тільки посилилася у зв'язку з наступними факторами: рекордний рівень безробіття, заходи країн-сусідів з залучення кваліфікованої робочої сили з України, а також наданий з 11 червня 2017 року безвізовий режим з ЄС. Головною метою трудової міграції є висока заробітна плата за кордоном. Багато досліджень показують, що українські фахівці погоджуються на закордонні вакансії зі значно меншою зарплатою, ніж населення цих країн. Але навіть при цьому середня заробітна плата на такий вакансії для українців втричі вище за середню зарплату в Україні. За даними Державної служби статистики, в 2016 році Україну покинуло 6456 чоловік. Для порівняння, в 2015 році на постійне проживання в інші країни виїхало 21 409 осіб, в 2013 – 22 187. Скільки людей емігрувало в цьому році, поки невідомо. На сайті міграційної служби наголошується, що за перше півріччя 2017 українцям видали всього 4 733 дозволів на постійне проживання за кордоном. Крім того, Міжнародна організація з міграції за 2015-2016 рр. нарахувала в Європі 700 тисяч трудових мігрантів з України [5] (рисунк 3.)

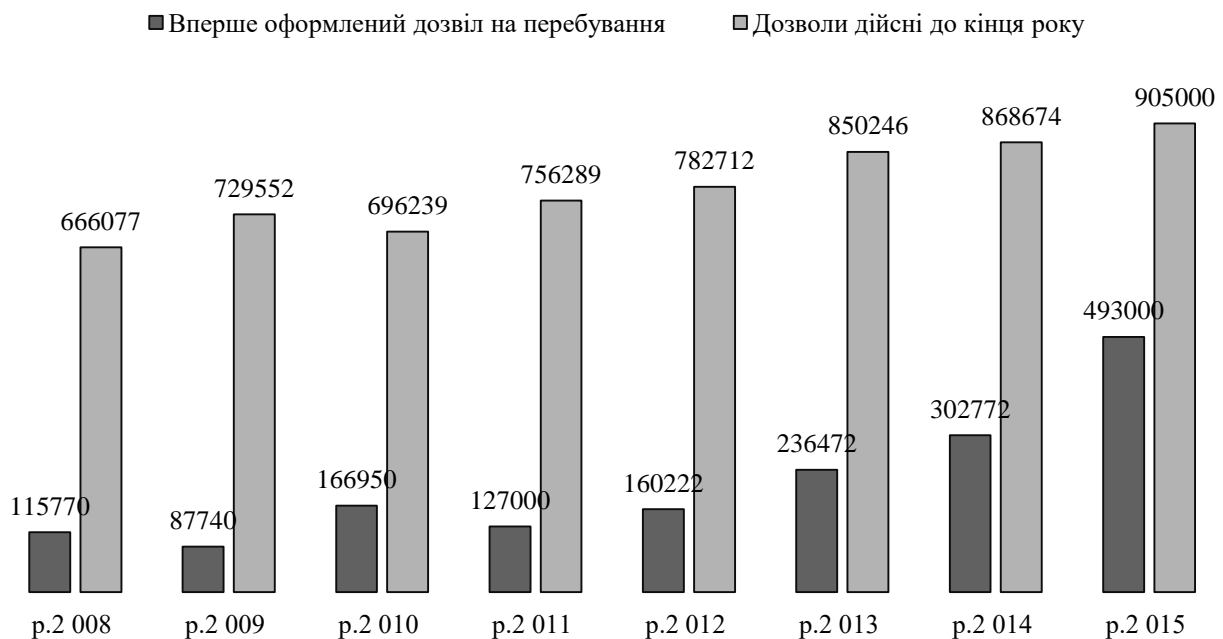

Рисунок 3 – Кількість дозволів на перебування громадян України в країнах ЄС 2008-2015 рр., одиниць (складено автором відповідно до [5])

Необхідно відзначити, що відповідної статистичної інформації про кількість емігрантів з України в останні роки, не існує. Особливо через неможливість одержати інформацію про переміщення людей з окупованих територій з початку 2014 року. За даними Державної міграційної служби України та МЗС України, за кордоном працюють близько 5 млн. українців [5]. Офіційні підрахунки також не беруть до уваги нелегальних мігрантів, адже величезна кількість жителів України працюють без відповідного оформлення трудових відносин, лише 1% українців працевлаштовується за кордоном через офіційні структури і з дотриманням всіх необхідних вимог. Це робить точний підрахунок трудових мігрантів з України практично неможливим. У міжнародній організації з міграції відзначають, що п'ятірку найпопулярніших країн для еміграції українців становлять Росія, Польща, Чехія, Італія та Білорусь (рисунк 4) [5].

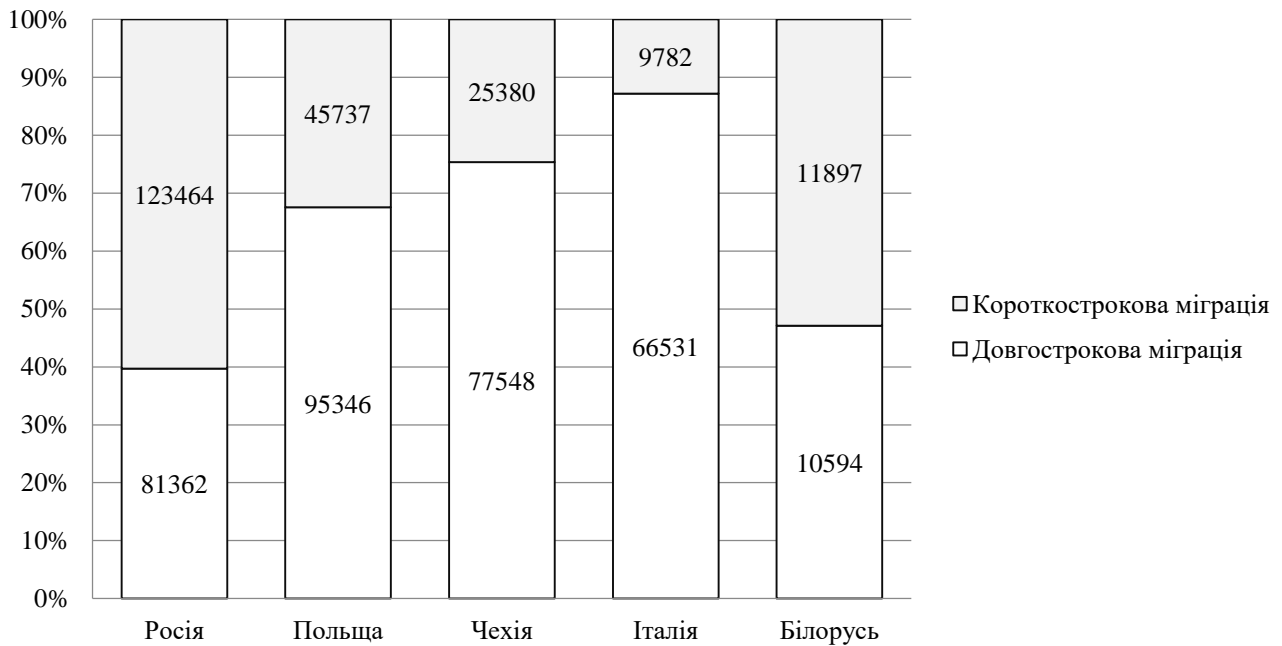

Рисунок 4 – Основні країни призначення трудових мігрантів України, осіб (складено автором відповідно до [5])

Відповідно останніх тенденцій спостерігається відтік трудових ресурсів та збільшення міграційного потоку українських громадян в західному напрямку, так як європейські країни потребують дешевої робочої сили, наприклад, в Польщі спостерігається значно жорсткий дефіцит кадрів, тому як відбувається масова трудова міграція корінного населення в більш багатші країни. При цьому Польща продовжує демонструвати значне економічне зростання, але цей процес відбувається в значній мірі за рахунок української робочої сили, що заповнює кадровий дефіцит замість виїжджаючих у західні країни.

Для наших громадян найближчим часом привабливість та економічна різниця в доходах працівників на польському ринку праці буде сприяти відтоку працездатного населення. За даними статистики в приватному секторі економіки Польщі за рік середня заробітна плата зросла на 7,4% і досягла 4574 злотих, що еквівалентно 1084 євро [8] і дана тенденція зберігається останній період розвитку польської економіки. Очевидно, українському ринку праці потрібно замислитися про те, як відновити кадровий дефіцит у себе вдома та значною мірою знизити від'їзд трудових ресурсів за кордон. Трудова міграція з України набуває масштабності та стрімко набирає обертів, і якщо в продовж 2017 року цей процес тільки значно посилюється, то відповідно вже в 2018-2020 роках у нас з'являться великі наслідки на ринку праці, та якщо негайно не буде вжито відповідних заходів зі сторони державних органів, щодо збереження та розвитку людського капіталу всередині країни, то це призведе до застою національної економіки. Дефіцит трудових ресурсів відчутний вже сьогодні, і без вирішення даного питання економічне зростання неможливе. Трудова міграція працездатного населення України в країни Центральної та Східної Європи, яка останнім часом набула масового характеру, може спровокувати в Україні демографічний колапс (рисунок 5). Більш того, в ООН відзначають, що значна трудова міграція українців призведе в майбутньому до того, що Україні необхідно також буде залучати на роботу громадян з інших країн, швидше за все третього світу [6].

Таким чином основні способи поліпшення ситуації на ринку праці мають бути наступні:

1) Стимулювання народжуваності. Оскільки коефіцієнт фертильності протягом останніх 10 років становить приблизно 1,5 (так в 2016 р, за даними Державної служби статистики, він становить 1,466 без урахування даних АР Крим і окупованих територій [4]. Збільшення коефіцієнту фертильності до 2-2,1 дозволить стабілізувати приріст населення і через десяток років приплив молоді на ринок праці збільшиться б на третину. Але спостерігаючи сучасні тенденції є велика ймовірність, що український ринок праці не отримає поповнення, а забезпечить закордонний ринок праці. Тому стимулювання народжуваності має використовуватися в сукупності комплексу заходів з вирішення проблем відтоку трудових ресурсів. Більш того, в короткостроковому періоді стимулювання народжуваності може погіршити ситуацію на ринку праці, а передусім за рахунок збільшення декретних відпусток.

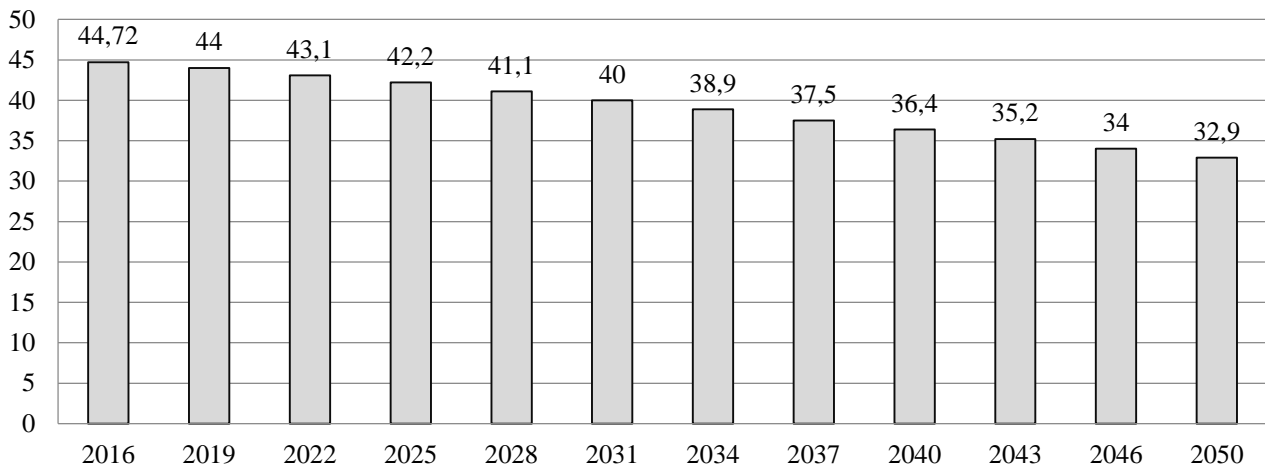

Рисунок 5 – Прогноз чисельності населення України, млн. осіб (складено автором відповідно до [3])

2) Стимулювання зростання зарплат. Очевидно, чим менше буде різниця у доходах населення між Україною і Європою, тим менше буде прагнення українців виїжджати за кордон. Однак можливості впливати на рівень зарплат в країні у влади обмежені. Уряд може підвищити мінімальну заробітну плату, як це сталося в 2017. Але рівень мінімальної зарплати не відображає реальні доходи працівників в промисловості, будівництві, сфері послуг, торгівлі, тобто в тих галузях української економіки, які належать до приватного сектору.

Доцільно довести до компаній та їх керівництва, що працюють в Україні, що вони платять дуже малі гроші і тому значно програють у конкурентній боротьбі за кваліфіковану робочу силу іноземним фірмам. Однак марно надіятись, що вільний ринок самостійно виправить всі диспропорційні негаразди недоцільно: поки наші організації будуть поступово збільшувати заробітну плату, закордонні також будуть підвищувати їх і розбіжність буде залишатися на практично незмінному рівні або збільшуватися.

3) Можлива заміна української робочої сили сучасними технологіями, але це потребує значних коштів. У сучасному світі наука і техніка йде далеко в майбутнє, особливо на рівні Євросоюзу. Не можна виключити варіант того, що незабаром українських трудових мігрантів замінять технології. Вплив на цей вектор зміни в роботі може здійснити нова промислова революція: відповідно сучасні технології з залученням робітників на підприємствах і складських підрозділах, таксі та вантажоперевезення без залучення водіїв, застосування 3D-технології в будівництві та інших сферах діяльності і т. п. Усі нові заходи значно скорочують потребу в працівниках, відповідно тому можуть посприяти зворотному притоку робочої сили на Україну. Очевидно, що навіть якщо сучасні технології призведуть до різкого скорочення потреби європейських організацій в робочій силі і ймовірно викличуть дії витіснення трудових мігрантів з ЄС, то скоріш за все українських мігрантів це зачепить в останню чергу. Вважаючи великою проблемою мігрантів з Азії, Африки та деяких країн Європи, з'являється ймовірність того, що розвинуті країни ЄС будуть віддавати перевагу трудовим мігрантам з України.

4) Наступним кроком може бути стимулювання трудової міграції в Україні. Зважаючи на усе вищесказане можливо розглядати варіант стимулювання притоку трудових мігрантів в Україну. Реальна дійсність підкреслює, що нам бракує на ринку праці робітників певних професій (інженерів, верстатників та ін.), тому постає проблема дефіциту кадрів, яку можна вирішити залученням мігрантів з країн, де існує надлишок більш дешевої робочої сили. Найлегше заповнити цей дефіцит працівників жителями тих країн, які відповідно за рівнем і темпами економічного розвитку помітно відстають від українських підприємств. З боку держави досить буде лише здійснити певні кроки, щоб легалізувати і значно спростити міграційні процеси, можливо укласти договори і знайти необхідних партнерів. Для національних організацій це буде економічно значно вигідніше, ніж підвищення зарплати, для стимулювання українського населення. Якщо ліквідувати дефіцит трудових ресурсів за допомогою мігрантів, то відпадає необхідність збільшувати гроші на оплату праці та значно збільшувати витрати. Звичайно, залучення трудових мігрантів, може сильно відобразитися на демографічних і етнічних процесах в Україні, бо поєднання українського населення з трудовими мігрантами може скласти загрозу національній ідентичності та українського соціуму.

Висновки. Нині на ринку праці в Україні спостерігається усе більш проблемна ситуація. До однієї з його основних тенденцій можна віднести зростання кількості трудових міграцій зарубіжжя, що пов'язано з незадоволенням робітників умовами і рівнем оплати праці, відсутністю перспектив розвитку, а також погіршенням економічного стану держави в цілому.

У 2017 році спостерігається зростання кількості вакансій і рівень зарплат, але в поточному періоді національна валюта знецінилася більш ніж в 3 рази, а працедавці не мають можливості стільки платити. Тому на цьому етапі українське населення схильне заповнювати дефіцит робочої сили за кордоном. Українські працівники погоджуються на іноземні вакансії зі значно меншою зарплатою, ніж громадяни цих країн. Але навіть при цьому середня зарплата на такій вакансії в рази вище за середню зарплату в Україні.

Економічне зростання в Україні неможливе, поки не будуть прийняті зусилля для утримання і розвитку людського капіталу усередині країни. До найбільш загальних способів поліпшення ситуації, пов'язаної з відтоком трудових ресурсів, можна віднести стимулювання народжуваності; стимулювання зростання зарплат; заміна української робочої сили технологіями; стимулювання трудової міграції в Україну.

Враховуючи вже наявний дефіцит трудових ресурсів, їх відтік в країни ЄС, проблему низького коефіцієнта фертильності і народжуваності, усе це може послужити причиною скорочення населення. У зв'язку з цим можна спрогнозувати, що через десяток років Україна потребуватиме величезної кількості працівників. Цей трудовий дефіцит послужить скороченню випуску української продукції і послуг, що приведе до зменшення відрахувань до бюджету, яке потім понесе ряд глобальних для країни проблем.

Таким чином, найближчим часом не варто чекати відчутного зростання та різноманітності проявів напрямів економічної діяльності та як слідство покращення ситуації на ринку праці, що відбувається через обмеженість інвестицій. Для активізації та покращення стану ринку праці необхідно розвивати малий і середній бізнес, надаючи пільги і ліквідовуючи адміністративний тиск.

Література

1. Балановська Т.І. Ринок праці: реалії і перспективи / Т.І. Балановська, О.П. Гоголя, Н.І. Драгнева // Національний університет біоресурсів і природокористування України. – 2012. – С. 17-23.
2. Близнюк В. Метаморфози ринку праці: глобальні тенденції та вітчизняні особливості / В. Близнюк, В. Гейця, А. Гриценка // Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість. – 2016. – С. 89-109. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/scc/2.pdf>.
3. Всеукраїнська інформаційно-аналітична газета «Міграція» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/>.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Міграція як чинник розвитку в Україні. – К.: MOM, 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
6. Федунчик Л.Г. Реалії ринку праці України / Л.Г. Федунчик, О.П. Канівець, Л.Г. Новаш // Організаційно-управлінські та психологічні аспекти сучасного ринку праці України: тези доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. студентів та аспірантів. - 2015. – С. 126-128.
7. Черкасов А.В. Соціальна сфера України: проблеми та перспективи реформування / А.В. Черкасов, І.А. Колесник // Молодий вчений. – 2017. - № 1(41). – С. 724-727.
8. Global economy guide, world economy principles, information about countries, country comparison [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/Youth_unemployment/.

References

1. Balanovska, T., & Gogulia, O., & Dragneva, N. (2012) The labor market: realities and prospects, 17-23 (in Ukr.).
2. Blyznuk V. (2016) Labor market metamorphoses : global trends and national peculiarities. Reconstructive economic development: key directions, effectiveness and social justice, p. 89-109. Retired from: <http://ief.org.ua/docs/scc/2.pdf>.

3. All-Ukrainian information and analytical newspaper "Migration". Retired from: <http://migraciya.com.ua/>.
4. State Statistics Service of Ukraine. Retired from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Migration as a factor in development in Ukraine. Retired from: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
6. Fedunchyk, L. (2015) Realities of the Ukrainian labor market. Organizational-managerial and psychological aspects of the modern labor market of Ukraine (Organizatsiino-upravlinski ta psykhologichni aspekty sychasnogo rynku pratsi Ukrainy), 126-128 (in Ukr.).
7. Cherkasov, A., & Kolesnik, I. (2017) Social sphere of Ukraine: problems and perspectives of reform. Young scientist (Molodyi vchenyi), 1(41), 724-727 (in Ukr.).
8. Global economy guide, world economy principles, information about countries, country comparison. Retired from: http://www.theglobaleconomy.com/Ukraine/Youth_unemployment/.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2017.